

”Se vaikenee, joka pelkää”

Ilmastonmuutos traumaattisena tietona

Anette Mansikka-aho & Antti Saari & Johanna Lätti & Jari Eskola

Johdanto

Joulukuussa 2017 Bio Science -tiedejulkaisussa julkaistiin harvinainen julkilausuma, jonka oli allekirjoittanut noin 15 000 tutkijaa ympäri maailmaa. Lausuma oli varoitus ihmiskunnalle: olemme toiminnallamme vaarantamassa nykyisen kaltaisen sivilisaatiomme tulevaisuuden ja pian on liian myöhäistä toimia. Ilmastonmuutos oli yksi keskeinen uhka, jonka tutkijat nostivat esille: maapallon kantokyky ei kestä nykyisen kaltaista ympäristökäyttötymistämme.

Vaikka kokonaiskulutuksemme maapallolla ei ole ympäristöystävällistä, koetaan ympäristön huono vointi huolestuttavana. Huolia kartoittavissa survey-tutkimuksissa, joissa vastaajia pyydetään nimeämään huolestuttavia asioita, ilmastonmuutos nousee listojen kärkeen (Stoknes 2015, 5–6). Myös suomalaiset nuoret kokevat huolta ympäristöasioista (Salonen & Konkka 2017; Myllyniemi 2017). Nuorten kokemat epävarmuuden ja turvattomuuden tunteet ilmastonmuutokseen liittyen ovat kasvaneet kymmenessä vuodessa jopa 70 % (Nuorisobarometrin 2018 ennakkotiedot). Samanaikaisesti maapallon kantokyky kuitenkin ylitetään joka vuosi aikaisemmin. Ympäristöhuoli ei siis näytä vaikuttavan ympäristökäyttötymiseen. Epäympäristöystävällinen käyt-

täytyminen on yleistä niin yksilöllisellä, valtiollisella kuin yritystenkin tasolla. (Stoknes 2014, 161; ks myös Brulle & Jenkins 2012.)

Ympäristöhuoli näyttääkin olevan länsimaissa yleisempää kuin ympäristöystävällinen käyttäytyminen. Tätä ympäristöhuolen ja ympäristökäyttäytymisen välistä kuilua selitettiin pitkään sillä, etteivät ihmiset tiedä tarpeeksi ilmastonmuutoksesta tai ympäristön kannalta kestävästä toimintamalleista. Niinpä kuilun kaventamiseen tarjottiin ympäristöongelmista tiedottamista ja ajateltiin, että tieto ilmastonmuutoksesta vaikuttaisi positiivisesti ympäristökäyttäytymiseen (Kollmuss & Agyeman 2002; vrt. Gifford & Nilsson 2014). Myöhemmin tämä oletus todettiin perusteettomaksi: ympäristöä koskeva tieto ei juuri vaikuta ympäristökäyttäytymiseen. Tällaiset havainnot johtivat epäilemään tiedon ja tietoisuuden merkitystä ympäristökäyttäytymisen taustavaikuttajana, ja tutkimus ympäristökäyttäytymisen ympärillä alkoi keskittyä muihin käyttäytymiseen vaikuttaviin tekijöihin. (Kollmuss & Agyeman 2002, 241–242.) On todettu esimerkiksi, etteivät ihmiset ole tottuneita ajattelemaan ilmastonmuutoksen kaltaista ongelmaa, joka on monimutkainen, etäinen ja hitaasti ilmenevä – ja ettei esimerkiksi länsimaissa vallitseva kulutuskeskeinen elämäntapa tue ympäristöystävällistä käyttäytymistä. (Ks. Stoknes 2015; Marshall 2014.) Ilmastonmuutoksen vakavuuden vuoksi myös ympäristökasvatuksessa on tärkeää ymmärtää, mitkä tekijät tekevät ymmärrettäväksi ympäristökäyttäytymisen ja ympäristöä koskevan tiedon välistä kuilua. Lisäksi on tutkittava sitä, mikä johtaa yksilön muuttamaan käyttäytymistään ympäristöystävälliseksi ja siten kaventamaan tuota kuilua ja miten kasvattaja voi olla tukemassa tätä prosessia.

Yhden tulkintaikkunan tälle ongelmalle tarjoaa psykodynaaminen ihmiskäsitys, joka kyseenalaistaa tietämisen ja toiminnan välille oletetun kuilun. Tästä näkökulmasta tietämisen ja tekemisen välillä katsotaan olevan monitahoinen sekä ristiriitoja sisältävä tietoisten ja tiedostamattomien psyykkisten prosessien kokonaisuus. Ihminen voi siis sanoa kunnioittavansa luontoa, olevansa huolissaan ympäristöongelmista ja haluavansa muuttaa käyttäytymistään ympäristöystävälliseksi – ja silti käyttäytyä samanaikaisesti epäympäristöystävällisesti. (Lertzman 2015, 7.) Toisinaan ihminen saattaa myös tietää käynnissä olevasta ilmastonmuutoksesta, mutta kokee asian liian ahdistavana

edes ajatella. (Dodds 2011, 59; Norgaard 2011, 57.) Siksi tieto ilmastonmuutoksesta ei myöskään vaikuta ihmisen käyttäytymiseen. Nimitämme tämänkaltaista opittua, mutta tietoisuudesta eristettyä ja torjuttua sisältöä traumaattiseksi tiedoksi (Saari 2016, 20).

Ilmastonmuutoksesta tekee traumaattisen tiedon avuttomuuden kokemus ja pelko itsen ja muiden menettämisestä. Nykykäsityksen mukaan yksilöt voivat kokea trauman joko suoraan tai todistaa traumaattista tapahtumaa tai sen tapahtumista jollekin muulle, eikä trauman syntymiseen tarvita välttämättä intensiivistä tunnereaktiota (Ruglass & Kendall-Tackett 2015, 4–5). Lisäksi ilmastonmuutokseen liittyvä traumaattinen tieto ei ole samalla tavalla henkilökohtainen trauma, kuin esimerkiksi itseä kohtaan koettu väkivalta voi olla, mutta sillä saattaa silti yhtä lailla herättää mielen suojaimekanismit. Psykodynaamisen käsityksen mukaan trauma muodostuu tilanteissa, joissa yksilö kokee avuttomuutta ja joissa hän ymmärtää kykenemättömyytensä korjata tilanne omalla toiminnalla. Traumaattisuutta tilanteessa lisää tunne siitä, ettei kukaan pysty auttamaan. (Britzman 2000, 202.) Tällainen kokemus saattaa monilla liittyä ilmastonmuutokseen, jonka edessä avuttomuuden tunne näyttäisi olevan yleinen. Avuttomuuden tunne saattaa kummuta kokemuksesta, jonka mukaan yksilö ei voi vaikuttaa suuriin asioihin. Näin yhteiskuntakäsityksellä saattaa olla yhteys ympäristökäyttäytymiseen. Länsimaissa syvälle juurtunut individualistinen ajattelutapa vaikuttaa myös yksilöiden käsitykseen vaikutusmahdollisuuksistaan ja kykyyn kuvitella yhteiskunnan toimivan muista kuin yksilökeskeisistä lähtökohdista käsin (Hursh, Henderson & Greenwood 2015). Uusliberalistinen ajattelutapa on merkittävä osa nykyaikaista länsimaista mielikuvitusta ja yleistä ajattelutapaa, jotka mahdollistavat jokapäiväiset käytännöt antaen niille merkityksen, järjen ja oikeutuksen (Hursh, Henderson & Greenwood 2015, 34).

Subjekti saattaa kokea ahdistusta (*anxiety*) tietoa kohtaan aivan kuten traumaattista tapahtumaakin kohtaan. Käsittelemätön ahdistus, joka syntyy traumaattisesta tiedosta, herättää erilaisia puolustuskeinoja, joilla subjekti pyrkii selviytymään ylitsepääsemättömän tunteen kanssa (Lertzman 2015, 4–5). Defenssimekanismit, eli mielen puolustusmekanismit, ovat mielen toimintoja, jotka estävät epämiellyttävien ja negatiivisina miellettyjen tunteiden (ahdistus,

masennus ja viha) vaikuttamista tietoisuuteen. Negatiivisia tunteita voidaan vältellä esimerkiksi torjunnan, selittelyn ja projektion keinoin. Ahdistukseen liittyy huoli siitä, että jotain pahaa tulee tapahtumaan, kun taas masentavassa ahdistuksessa on kyse pelosta, että jotain pahaa on jo tapahtunut. (Blackman 2004, 1–4.) Psykodynaamisen ihmiskäsityksen mukaan defenssit ovat suurimmaksi osaksi tiedostamattomia mekanismeja. Ne eivät ilmene pelkästään yksilötasolla, vaan niiden voidaan havaita toimivan myös kulttuurisella tasolla (ks. Cohen 2013). Kulttuurisesti jaetut defenssit ovat kytköksissä myös yhteiskunnassa ilmeneviin ihmis- ja yhteiskuntakäsityksiin. Tyypillinen kulttuurinen defenssimekanismi on kieltämisen kulttuuri, joka saa yksilöt vaikeamaan hankaliksi tai traumaattisiksi koetuista asioista. (Cohen 2013, 11; ks. myös Bowers 1997.) Esimerkiksi työkaverin kaukomatkan kyseenalaistaminen kertomalla siitä aiheutuvasta ympäristöhaitasta ei ole kulttuurisesti täysin hyväksyttävää. Pienet kulttuuriset kanssakäymiset luovat ilmastonmuutoksen ympärille hiljaisuutta ilman, että kukaan sitä erityisesti ohjailisi (Cohen 2013, 11). Kollektiivista kieltämistä tapahtuu etenkin tilanteissa, joihin ei ole ennalta olemassa keinoa, jonka avulla hankala tilanne voitaisiin selvittää tai jolla tilanteen vakavuus voitaisiin hyväksyä (Cohen 2013, 49). Defenssimekanismit traumaattista tietoa kohtaan voivat tarjota yhden tulkintamallin sille, minkä vuoksi tieto ilmastonmuutoksesta ei näytä vaikuttavan ympäristökäyttäytymiseen.

Tässä artikkelissa selvitetään eläytymismenetelmän avulla, miten lukiolaiset perustelevat ympäristöystävällistä (ja epäympäristöystävällistä?) käyttäytymistä. Tutkittavien kirjoittamista tarinoista tunnistetaan myös niissä käytettyjä defenssimekanismeja.

Tutkimusongelmamme ovat:

- 1) *Miten nuoret perustelevat ympäristökäyttäytymistä?*
- 2) *Onko vastaajien yhteiskuntakäsityksellä jotain yhteyttä esitettyihin ympäristökäyttäytymisen perusteluihin?*
- 3) *Millaisia defenssimekanismeja on pelkistettävissä ympäristökäyttäytymisen tyypitarinoista?*

Aiheen kasvatustieteellinen tarkastelu on mielenkiintoista, sillä traumaattiseen tietoon reagoimisen selvittäminen voi auttaa kehittämään ympäristökasvatusta. Ympäristökäyttäytymisen erilaiset perustelemistavat ja niiden suhteuttaminen defenssimekanismeihin saattavat auttaa ymmärtämään, minkä vuoksi sama tieto saa toisen käyttäytymään ympäristöystävällisesti ja miksi se vaikuta toiseen. Työmme on yksi yritys ymmärtää tätä dilemmaa.

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tässä tutkimuksessa käytettiin eläytymismenetelmää, joka sopii hyvin tutkittavien asenteiden, arvojen ja käsitysten, eli ajattelun logiikoiden tutkimiseen (Wallin, Helenius, Saaranen-Kauppinen & Eskola 2015, 248). Tutkimusaihetta lähestyttiin näyttämällä vastaajille ilmastonmuutosta käsittelevä dokumenttielokuva, joka ohjasi myös kehyskertomusten rakentamista. Kehyskertomukseen valittu viittaus dokumenttielokuvaan sisälsi ajatuksen siitä, että ilmastonmuutosta käsittelevä dokumenttielokuva sisältää traumaattista tietoa. Kehyskertomuksessa varioitiin traumaattiseen tietoon reagoimista mahdollisimman pelkistetysti, jotta tulkintamahdollisuudet rajautuisivat kapeaan tulkintakehykseen. Tarkoituksena oli saada selville traumaattisen tiedon kohtaamiseen liittyvät reaktiot, jotka joko johtavat ympäristökäyttäytymisen muuttamiseen tai muuttamattomuuteen. Lukiolaisilta kerätyn aineiston kehyskertomuksena toimi seuraava kertomus yhdellä variaatiolla, joka tässä tuodaan esiin kehyskertomuksen sisällä vaihtoehtoisina lauseina A ja B. Vastaajille jaettiin satunnaisesti toinen variaatioista.

Tuisku näki ilmastonmuutosta käsittelevän dokumenttielokuvan.

- A) *Niinpä hän päätti muuttaa käyttäytymistään ympäristöystävällisemmäksi.*
- B) *Hän ei kuitenkaan päättänyt muuttaa käyttäytymistään ympäristöystävällisemmäksi.*

Kirjoita pieni tarina siitä, miksi Tuisku reagoi näin.

Ilmastonmuutosta käsittelevä dokumenttielokuva toimii vihjeenä traumaattisen tiedon kohtaamisesta. Taustaoletuksena on, että kertomuksen henkilöt tietävät jo ilmastonmuutoksesta ja kohtaavat sen nyt elokuvallisen ilmaisuuden

keinoin. Variaatio syntyy reagointitavan erilaisuudesta. Ensimmäisessä variaatioissa Tuisku muuttaa käyttäytymistään ja jälkimmäisessä hän ei sitä tee, vaikka näkee saman dokumenttielokuvan. Taustaoletuksena on, että dokumenttielokuvan jälkeen käyttäytymisen muuttuminen saattaisi johtua traumaattisen tiedon tiedostamisesta ja muuttumattomuus siitä, että defensiivimekanismit olisivat suhteellisen voimakkaat ilmastonmuutosta kohtaan. Dokumenttielokuva-vihjeellä oli tarkoitus saada esiin vastaajien käsitys traumaattisen tiedon kohtaamisen synnyttämistä reaktioista ja niiden yhteydestä käyttäytymiseen. Tuiskun ikä tai sukupuoli ei selviä kehyskertomuksesta, joten vastaaja tulkitsee sen ja Tuiskun elämäntilanteen omasta kokemusmaailmastaan käsin.

Tutkimuksessa päädyttiin keräämään ensimmäistä aineistoa täydentävä aineisto kehyskertomusta hieman varioimalla, sillä katsoimme, että keskusteluutoinen kehyskertomus saattaisi tuoda monipuolisemmin esille selitysmalleja siitä, miksi joku alkaa käyttäytyä ympäristöystävällisesti. Samaan tavoitteeseen pyrittiin myös muuttamalla vihjeitä konkreettisemmiksi. Kehyskertomuksessa varioitiin sitä, päättävätkö keskustelijat muuttaa käyttäytymistään vai päättävätkö he olla muuttamatta sitä. Dokumenttielokuvan osuutta pyrittiin lieventämään vihjaamalla jääkarhua kohtaan koetusta empatiasta. Kertomukseen lisättiin vihje tunteen heräämisestä. Sen tarkoituksena oli saada selville, miten kirjoittajat käsittävät tunteen olevan mukana traumaattisen tiedon kohtaamisessa ja ympäristökäyttäytymisen päätöksissä. Toisella aineistonkeruukierroksella kehyskertomukset olivat:

Tuisku ja Eppu järkyttyvät nähdessään riutuvan jääkarhun ilmastonmuutosta käsittelevässä dokumenttielokuvassa. Dokumentin mukaan lihansyönnin määrä voi vaikuttaa ilmastonmuutokseen ja siten jäätikön säilyismahdollisuuksiin. Elokuvan jälkeen Tuisku ja Eppu keskustelevat ilmastonmuutoksesta ja pohdinnan jälkeen

- A) *päättävät lopettaa lihansyönnin.*
- B) *eivät kuitenkaan aio lopettaa lihansyöntiä.*

Kirjoita pieni tarina Tuiskun ja Eppun keskustelusta.

Ensimmäistä aineistonkeruutilannetta pohjustettiin vain vastaamisen ohjeistamisella. Toinen kierros aineistonkeräämisessä suunniteltiin kolmivaihei-

seksi kokonaisuudeksi, joka sisälsi taidepohjustuksen, dokumenttielokuvan katsomisen ja kollektiivisen reflektion päiväkirjan muodossa. Taideosuus sisälsi ilmastonmuutoksen käsittelemistä taiteen avulla näyttämällä ilmastonmuutokseen liittyviä kuvataideteoksia. Lisäksi vastaajat katsoivat ilmastonmuutosta käsittelevän dokumenttielokuvan. Jokaisesta vaiheesta oli it-sereflectio-osuus, joka kirjattiin tutkijoille jaettuun dokumenttiin. Nuoria ohjeistettiin kirjoittamaan kokonaisuuden osista nousseita tunteita ja ajatuksia ylös. Jälkimmäinen aineistonkeruukerta ei poikennut ensimmäisestä, pohjustus ei näyttänyt vaikuttavan kirjoitettuihin tarinoihin. Syynä voi olla se, että nuorilla oli käsitys dokumenttielokuvan herättämistä tunteista ilman pohjustustakin. Nuoret kirjoittivat eläytymismenetelmätarinansa jakamaansa tiedostoon.

Tutkimuksen aineisto (N=129) kerättiin huhtikuun 2017 ja tammikuun 2018 välisenä aikana. Koko aineiston laajuus oli 45 sivua (fontti Calibri, kirjaisinkoko 12, riviväli 1,15), 14 150 sanaa ja yhden vastauksen keskimääräinen pituus 108 sanaa.

Aineiston analyysi toteutettiin nelivaiheisesti. Analyysi aloitettiin koodauksella, jossa huomattiin, että aineistosta löydettiin toistuvasti yhteiskuntakäsitys toiminnan perusteluna, joten aineistoa päädyttiin analysoimaan tästä näkökulmasta. Koodauksen jälkeen ensimmäisessä analyysivaiheessa aineisto tiivistettiin teoriasidonnaisesti sisältämään teemat, jotka käsittelevät yhteiskuntakäsitystä tai joissa mahdollinen traumaattinen tieto näkyi. Toisessa vaiheessa aineistoa tiivistettiin yhä tutkimuskysymysten, aineistosta luotujen teemojen sekä teorian pohjalta kuvioon 1. Kolmannessa vaiheessa kuvioon luotiin tyyppitarinoita. Yhteiskuntakäsityksen nähtiin olevan kytkettynä sekä ympäristökäyttäytymiseen että defenssimekanismeihin. Seuraavassa luvussa paneudutaan tähän analyysiin tarkemmin.

Lukiolaiset valikoituivat vastaajiksi, sillä he ovat käyneet peruskoulunsa vuoden 2004 (POPS 2004) ja 2014 (POPS 2014) opetussuunnitelmien perusteiden mukaan ja he opiskelevat lukiossa opetussuunnitelman 2015 mukaisesti (LOPS 2015). Näiden opetussuunnitelmien arvoperustoissa mainitaan nk. ekososiaalisen sivistyksen ymmärtämisen välttämättömyys: ”*Perusopetuksessa tunnustetaan kestäväen kehityksen ja ekososiaalisen sivistyksen välttämättömyys,*

toimitaan sen mukaisesti ja ohjataan oppilaita kestävän elämäntavan omaksumiseen” (POPS 2014, 16) sekä *”Ekososiaalinen sivistys merkitsee ymmärrystä erityisesti ilmastonmuutoksen vakavuudesta sekä pyrkimystä toimia kestävästi”* (POPS 2014, 16).

Ekososiaalisesti sivistynyt kansalainen ymmärtää muun muassa oman toimintansa vastuun ilmastonmuutoksen hillinnässä. Lukion opetussuunnitelmassa (LOPS 2015) mainitaan oppimisen tavoitteena ilmastonmuutokseen vaikuttavien tekijöiden ja niistä johtuvien seurausten merkityksen ymmärtäminen. Lisäksi ympäristötiedon, maantieteen ja biologian sisällöissä perehdytään ilmastonmuutokseen. Nykyisillä lukio-opiskelijoilla pitäisi siis olla tietoa ilmastonmuutoksesta entuudestaan (ks. Mykrä 2016).

Eläytymismenetelmällä hankittu tieto saattaa tuoda herkästi esiin stereotypioita, sillä mahdollisia tilanteita kuvaillessaan kirjoittaja tulee miettineeksi yleisiä ja stereotyyppisiä vastauksia ja jättää helposti perusteellisemman pohdinnan tekemättä. Tämä saattoi ilmetä aineiston tarinoiden samankaltaisuutena. Tieto, jota eläytymismenetelmällä saadaan, on riippuvaista vastaajan kuvittelukyvyistä sekä kirjoitustilanteessa vaikuttavista useista tekijöistä, kuten kirjoittajan jaksamisesta, kyseisenä päivänä koetuista tilanteista ja käydyistä keskusteluista. Jälkimmäisen aineiston tarinoissa näkyi opiskelijoiden aikaisempi kokemus samalla kurssilla näytetystä dokumenttielokuvasta hieman tarkempana elokuvakokemuksen kuvailuna. Lisäksi dokumenttielokuvassa selitetty lihansyönnin vaikutus ilmastonmuutokseen saattoi vaikuttaa vastauksiin, sillä kehyskertomuksen tarinoissa, joissa kaverukset eivät lopettaneet lihansyöntiä, useat vastaajat kirjoittivat tarinoiden henkilöiden kuitenkin vähentäneen sitä.

Tulokset

Lukiolaisten kirjoittamat tarinat olivat melko homogeenisiä: niissä käsiteltiin omaa koettua pienuutta globaalissa mittakaavassa sekä ympäristön arvostamista. Tältä pohjalta nelikentän toiseksi ulottuvuudeksi muodostettiin jako yksilölliseen tai yhteisölliseen yhteiskuntäkäsitykseen ja toiseksi ympäristökäyttäytymisen ympäristöstävällisyys.

Ympäristöystävällisesti käyttäytyvä kuluttaja miettii aktiivisesti valintojensa ympäristövaikutuksia ja ottaa ne huomioon pyrkiessään vähentämään käyttäytymisensä negatiivista vaikutusta luontoon ja rakennettuun maailmaan (Kollmuss & Agyeman 2002, 240). Epäympäristöystävällinen käyttäytyminen on tämän vastakohta: kuluttaja ei mieti valintojensa ympäristövaikutuksia tai ei välitä niistä. Aineiston tarinat jakautuivat tältä osin selkeästi kehyskertomusten viitoittaman suunnan mukaisesti: puolet tarinoista sisälsivät henkilön, joka käyttäytyi ympäristöystävällisesti (tästä eteenpäin *aktiivinen tarina*) ja puolissa epäympäristöystävällisesti (tästä eteenpäin *passiivinen tarina*).

Tarinoiden välillä ilmeni jako myös sen mukaan, millainen yhteiskuntäkäsitys tarinan henkilö(i)llä oli. Tästä huomiosta nelikenttään muodostettiin toinen ulottuvuus yksilöllisen ja yhteisöllisen yhteiskuntäkäsityksen välille. Yksilöllisessä yhteiskuntäkäsityksessä subjekti näkee olevansa yhteiskunnassa irrallaan muista yksilöistä ja toimivansa itsenäisesti. Yhteisöllinen yhteiskuntäkäsitys taas viittaa verkostoituneeseen yhteiskuntäkäsitykseen, jossa subjekti kokee olevansa osa suurempaa kokonaisuutta. Yksilöllinen yhteiskuntäkäsitys painottui niin aktiivisissa (n=42/64) kuin passiivisissakin tarinoissa (n=48/65). Aktiivisten ja passiivisten tarinoiden välillä ero näkyi siinä suhteessa, millainen yhteiskuntäkäsitys tarinassa ilmeni: yhteisöllinen ajattelutapa esiintyi aktiivisissa tarinoissa (n=21) selkeästi useammin kuin passiivisissa tarinoissa (n=3) ja yksilöllinen ajattelutapa esiintyi passiivisissa tarinoissa (n=54) hieman useammin kuin aktiivisissa tarinoissa (n=43). Yleisin perustelu epäympäristöystävälliselle käyttäytymiselle näytti olevan käsitys siitä, ettei yksi ihminen pysty vaikuttamaan ilmastonmuutoksen kaltaisiin globaaleihin ilmiöihin. Toisaalta yleisin syy ympäristöystävälliselle käyttäytymiselle syynä nähtiin olevan se, että Tuisku uskoi voivansa vaikuttaa. Käsitys vaikutusmahdollisuuksista näyttää siis aineiston perusteella olevan yleinen perustelu ympäristökäyttäytymiselle.

Nelikentän lohkoihin konstruointiin aineistoa apuna käyttäen tyyppitarinoita sen mukaan, millainen yhteiskuntäkäsitys ja ympäristökäyttäytyminen kussakin lohkoissa on. Tyyppitarinoita konstruointiin nelikenttään yhteensä kuusi: *velvollisuudentuntoinen, vastuuntuntoinen, kieltäjä, kyyninen, rationa-*

lisoija ja piittaamaton. Kolmanteen lohkoon muodostettiin kolme erilaista tyyppitarinaa, jolloin aineiston monipuolisuus tulee paremmin esille.

Kuvio 1. Ympäristökäyttäytyminen suhteessa yhteiskuntakäsitykseen

(1) *Tuiskulla oli syyllinen olo. Hän päätti olevansa se, joka toimii mieluummin kuin se, joka ei toimi. Hänestä kuitenkin tuntuu, etteivät hänen tekonsa vaikuta maapallon pelastumiseen. Yhdellä ihmisellä on häviävän pieni vaikutus lopputulokseen. Hänen oli vaikea keksiä jotain vähän isompaa asiaa, jonka tekeminen voisi oikeasti auttaa.*

(1) Ensimmäisen kentän tyyppitarina nimettiin **velvollisuudentuntoiseksi** (n=42). Velvollisuudentuntoisen tyyppitarina sisältää ympäristöystävällistä käyttäytymistä, vaikkei tyyppitarinassa nähdäkään yksilön toiminnalla olevan vaikutusta ilmastonmuutoksen hillitsemisessä. Tyyppitarinaan kuuluukin yksilöllinen yhteiskuntakäsitys, joka saattaa johdattaa yksilön mitätöimään tekojensa vaikutuksen. Lisäksi muiden kuin yksilöllisten keinojen miettiminen tuntuu velvollisuudentuntoisen tyyppitarinassa olevan hankalaa.

Näyttäisi siltä, ettei yksilön tarvitse nähdä toimintansa olevan vaikuttavaa toimiakseen ympäristöystävällisesti. Perusteet toiminnalle voivat kummuta esimerkiksi velvollisuusetiikasta. Velvollisuusetiikka näkyy velvollisuudentuntoisen tyyppitarinassa käyttäytymisen perusteena, jolloin ympäristöystävällinen käyttäytyminen lähtee ensisijaisesti kokemuksesta, jonka mukaan se on velvollisuus. Arvoilla perusteleminen ei kuulu tähän tyyppitarinaan. Tässä tyyppitarinassa subjektin huomio keskittyy omiin tunteisiin pikemmin kuin

itse ongelmaan. Tunteisiinsa keskittyvillä on vaarana väsyä, eikä sitoutuminen ongelmaan jää pysyväksi. Lisäksi velvollisuudentunteen on todettu johtavan uupumiseen: pyrkiessään toimimaan aina oikein monimutkaisessa maailmassa, yksilö uupuu helposti ja kokee syyllisyyttä. (Ojala 2013, 202.)

(2) *Tuisku tajusi dokumentin katsottuaan miltä maailma tulee tulevaisuudessa näyttämään, jos ilmastonmuutokseen ei puututa. Häntä huolestutti ja hän koki huonoa omatuntoa. Tuisku halusi olla osana muutosta ilmastonmuutosta vastaan. Hän uskoo, että yksikin ihminen voi tehdä muutoksen isossa asiassa ja yhdessä he tekevät muutoksen parempaan.*

(2) Toiseen kenttään konstruointiin **vastuuntuntoisen** tyyppitarina, johon kuuluu ympäristöystävällinen käyttäytyminen. Vastuuntuntoisen tyyppitarina oli aineistossa hieman epätyypillisempi (n=21) kuin velvollisuudentuntoisen (n=42). Molemmat näistä tyyppitarinoista korostuivat aktiivisen kehyskerptomuksen tarinoissa. Vastuuntuntoinen tarina eroaa velvollisuudentuntoisen tarinasta muun muassa siten, että siihen kuuluu yhteiskunnan näkeminen yhteisöllisesti: tyyppitarinassa on läsnä kokemus isompaan kokonaisuuteen kuulumisesta ja toimimisesta yhdessä muiden kanssa: *Yhdessä voimme tehdä maailmasta paremman*. Vastuuntunnon on todettu muissakin tutkimuksissa olevan yhteydessä ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen sitoutumisessa (Kollmuss & Agyeman 2002, 243).

Vastuuntuntoisen tyyppitarinan subjekti pyrkii käyttäytymään mahdollisimman hyvin perustellen käyttäytymistään arvoillaan. *Dokumentin vaikutuksesta hän huomaa, että on tärkeää toimia siten, ettei ympäristö ja luonto vahingoitu*. Toisin kuin velvollisuudentuntoisen tyyppitarinassa, jossa huomio kiinnittyy omiin tunteisiin, vastuuntuntoisen tyyppitarinassa korostui huomion kiinnittyminen ongelmaan ja omaan toimintaan. Tutkittaessa nuorten suhtautumista ilmastonmuutokseen on huomattu tunteisiinsa keskittyvien sekä ongelmaan keskittyvien olevan uupuneempia kuin ne, jotka ongelman tunnustamisen lisäksi pitivät yllä toivoa. (Ojala 2013.) Vastuuntuntoisen tyyppitarinassa toivo on läsnä: *Tuisku ajatteli tehdessään ympäristöystävällisempiä tekoja, että maapallo saattaisi pelastua*.

(3) *Tuisku ei dokumenttia katsoessaan uskonut siinä kerrottavia asioita, vaan ajatteli, että näin ei voi olla, koska hän ei ole itse nähnyt ilmaston-*

muutoksen vaikutuksia. Hän ei usko ilmastonmuutokseen tai ihmisten syyllisyyteen siinä.

(3) Kolmannessa kentässä sijaitsee **kieltäjän** tyyppitarina, jossa yhdistyvät niin yhteisöllinen yhteiskuntakäsitys kuin epäympäristöystävällinen käyttäytyminen. Tyyppitarina oli melko harvinainen (n=5). Kieltäjän tyyppitarinan subjekti selittää epäympäristöystävällisen käyttäytymisensä johtuvan siitä, ettei hän *usko* ilmastonmuutoksen olevan totta. Kieltäjätyyppi voi myös tunnustaa ilmaston muuttuvan, todeten sen aina muuttuneen tai kiistäen ihmisen syyllisyyden sen aiheuttajana. Tyyppitarinaan kuuluu myös ajatus siitä, ettei ilmastomuutos ole niin vakava ongelma kuin sen väitetään olevan, ja ettei se tulisi vaikuttamaan omaan elämään. Kieltäjän tyyppitarina koostettiin passiivisista tarinoista.

(4) Neljänteen kenttään konstruointiin kolme eri tyyppitarinaa (kynnikko n= 2, rationalisoija n= 33 ja piittaamaton n= 13), joista jokaisessa kiistetään oma vaikutus ilmastonmuutokseen. Näitä tyyppitarinoita yhdistää myös yksilöllinen yhteiskuntakäsitys, joka näkyi valtaosassa passiivisia tarinoita, mutta vain pienessä osassa aktiivisia tarinoita. Yksilöllinen ajattelutapa lisäänee irrallisuuden kokemusta yhteiskunnasta, jolloin omien tekojen vaikutus kokonaisuuteen näyttää hukkuvan ikään kuin tyhjiin. Yksilölliseen yhteiskuntakäsitykseen liittyvä individualismi näyttäisi olevan yhteydessä yksilön heikkoon uskoon omista vaikuttamismahdollisuuksista (Norgaard 2011, 204). Lisäksi oman pienuuden pohtiminen ja koettu voimattomuus näyttäisi olevan yleistä pohdittaessa vaikuttamiskeinoja ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi (ks. Norgaars 2011). Voimattomuuden tunne näyttää olevan yhteydessä individualismiin, poliittisen järjestelmän koettuun toimimattomuuteen sekä konsumerismiin (Norgaard 2011, 190–192). Tämän tutkimuksen aineistossa toistui voimattomuuden tunne erityisesti passiivisissa tarinoissa ja erityisesti nuorten on todettukin kokevan voimattomuutta ilmastonmuutoksen edessä (Stevenson & Peterson 2015).

Epäympäristöystävällisen käyttäytymisen perusteleminen nousee niin **kynnikon**, **rationalisoijan** kuin **piittaamattoman** tyyppitarinoissa sosiaalisesti opituista ja yleisesti hyväksytyistä selityksistä (Cohen 2013, 59): *Mitäpä yksi teini muka sille voi, että teollistumisen kautta on ilmakehään päässyt saas-*

teita. Ja kyllähän Kiina ja Intia saastuttavat myös. Saattaa olla, että ilmastonmuutoksen kieltäminen ei ollut aineistossa tämän yleisempää, sillä ainakin Suomessa luotetaan laajasti tieteeseen (Tiedebarometri <http://www.tieteentiedotus.fi/tiedebarometri.html>). Tieteeseen luottaminen saattaa vaikuttaa siihen, että ympäristökäyttötymisen muuttamisen ja ilmastonmuutoksen kieltämisen sijasta yksilö kieltääkin oman vaikutuksensa ilmastonmuutokseen. Yksittäisen ihmisen osuus voidaan kuitenkin osoittaa jopa valtiotason hiilidioksidipäästöistä: esimerkiksi Suomessa aiheutetuista hiilidioksidipäästöistä 68 % voidaan jäljittää loppukuluttajaan Suomen ympäristökeskuksen raportin (Salo & Nissinen 2017) mukaan.

Neljännän kentän tyyppitarinat päätettiin jakaa kolmeen eri tyyppitarinaan, sillä koettu toivo ilmastonmuutoksen ratkaisemisesta erotti tyyppitarinat oleellisesti kolmeen erilaiseen tarinaan. Tämän eroavaisuuden tulkittiin olevan merkittävä erottava tekijä sen suhteen, miltä epäympäristöystävällisen käyttötymisen perustelut vaikuttavat ja millaisia tunteita sekä defensesjä tyyppit mahdollisesti käyttävät. Lisäksi niiden mahdollittaminen yhteen tarinaan olisi jättänyt varjoon ilmiön erilaiset puolet.

(4.1) *Tuisku kokee oman toimintansa vaikutuksen niin merkityksettömäksi, ettei hän viitsi tehdä asioita ympäristöystävällisemmin. Vaikka Tuisku tekisi mitä, tulisi ilmastonmuutos kuitenkin. Suuret teollisuusmaat pitäisi saada mukaan, mutta päätöksiä on odotettu jo kauan, eikä muutosta tapahdu, vaikka ketä äänestäisi.*

(4.1) **Kyynikko** (n= 2) on näistä kolmesta kaikista epätoivoisin. Hänen ajattelussaan on yleistä miettiä varauksellisesti sitä, mitä tavallinen ihminen voi tehdä. Lisäksi kyynikko kyseenalaistaa myös poliittisten ja yritysten toimien mahdollisuuden muuttaa tilannetta ympäristöystävällisempään suuntaan: hän ei usko parempaan tulevaisuuteen. Kyynikko on ikään kuin jo heittänyt pyyhkeen kehään ilmastonmuutoksen osalta.

(4.2) *Tuisku kokee oman toimintansa vaikutuksen niin merkityksettömäksi, ettei hän viitsi tehdä asioita ympäristöystävällisemmin. Mitäpä yksi teini sille voisi, että teollistumisen kautta on ilmakehään päässyt saasteita. Ja hän on vain yksi ihminen miljardien joukossa. Hän katsoo, että on valtion ja suurten yritysten tehtävä huolehtia hiilidioksidipäästöistä.*

(4.2) **Rationalisoijan** (n=33) tyyppitarinassa on samoja elementtejä kuin kyynikon tarinassa. Tarinat eroavat toisistaan kuitenkin siinä, että rationalisoija on toiveikkaampi ratkaisujen suhteen kuin kyynikko. Tyyppitarinassa epäympäristöystävällistä käyttäytymistä puolustetaan rationalisoimalla se, osoittamalla, ettei ympäristöystävällisestä käyttäytymisestä olisi mitään hyötyä. Luovuttamisesta ei kuitenkaan ole kyse, vaikka tyyppitarinassa ei uskotakaan omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Tuiskun toivo syntyy tässä tyyppitarinassa uskosta päättäjiin sekä teknologian kehittymiseen. Yksilöiden kumulatiivisten vaikutusten kiistäminen vaikuttaisi olevan rationalisointia, joka on yksi defenssimekanismi (ks. Cohen 2013, 8–9). Lisäksi se näyttäisi johtavan heikompaan motivaatioon sitoutua ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen. Rationalisoija on tietoinen ongelmista, mutta on etäännyttänyt itsensä niistä siten, ettei enää koe tunteita ongelmaa kohtaan. (Kollmuss & Agyeman 2002, 255.)

(4.3) *Tuiskua ei yksinkertaisesti kiinnosta. Hän kokee, ettei asia koske häntä eikä siksi muuta toimintatapojaan tai ajattelumaailmaansa. Häntä ei kiinnosta pitää huolta ympäristöstä.*

(4.3) **Piittaamattoman** (n=13) tyyppitarinan keskeisin piirre on ympäristöongelman ulkopuolelle sijoittuminen, jossa olennaista on välittämisen ehtyminen ja haluttomuus ajatella ilmastonmuutosta. Piittaamattoman tyyppitarina eroaa kyynikon tyyppitarinasta siinä, että ilmastonmuutos ei tunnu kiinnostavan häntä ollenkaan, toisin kuin kyynikon tyyppitarinassa, jossa huoli ilmenee menetetyistä toivosta huolimatta. Piittaamattoman tyyppitarinan Tuisku ei jaksaa ajatella asiaa ollenkaan.

Pohdinta ja johtopäätökset

Aineiston pohjalta luotiin kuusi erilaista ympäristökäyttäytymisen tyyppitarinaa, joiden erottavia tekijöitä olivat niin käyttäytymisen ympäristöystävällisyys, yhteiskuntakäsitys kuin toivo. Se, millä tavoin yksilö näkee yhteiskunnan koostuvan ja millä tavoin hän käsittää yhteiskunnan ohjautuvan, näyttäisi tämän aineiston perusteella vaikuttavan hänen ympäristökäyttäytymisensä perusteluihin.

Tyypitarinat, joissa oli ympäristöystävällisesti käyttäytyvä yksilö, jaettiin kahteen tyyppitarinaan sen mukaan, minkälainen yhteiskuntakäsitys niissä oli. Lukiolaisten vastauksissa näkyi kaksi erilaista yhteiskuntakäsitystä ja niistä muodostui valittu jako. Näin syntyi sekä velvollisuuden että vastuuntuntoisen tyyppitarinat. Yhteisöllinen yhteiskuntakäsitys korostui vastuuntuntoisen tyyppitarinassa. Näkemyksen mukaan yksilöt ovat osa suurempaa kokonaisuutta. Samasta tyyppitarinasta löytyi lisäksi käyttäytymisen perusteleminen arvoilla: *Ajatus siitä, että ihminen voi tehdä mitä huvittaa luonnosta ja ympäristöstä välittämättä, ei ole Tuiskun mieleen.* Vastuuntuntoinen koki olevansa vastuussa kokonaisuuden hyvinvoinnista ja oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Toisen ympäristöystävällistä käyttäytymistä sisältävän tyyppitarinan Tuisku perusteli käyttäytymistään velvollisuudella. Tyyppitarinaan kuului käsitys itsestä yksilönä muiden yksilöiden joukossa, jonka *täytyy kantaa oma korsi kehoon.* Tämä käsitys johti tyyppitarinan subjektin epäilemään omien toimien vaikutusta kokonaisuuteen. Epäilyistä huolimatta tyyppitarinassa käyttäydyttiin ympäristöystävällisesti velvollisuudentunnon motivoi-
dessa siihen.

Epäympäristöystävällinen käyttäytyminen oli taustalla neljässä luodussa tyyppitarinassa, kolmannen ja neljännen lohkon tarinoissa. Yksi näistä sisälsi näkemyksen yhteiskunnasta yhteisöllisenä ja kolme muuta yksilöllisenä. Kiel-
täjän tyyppitarinassa yhteiskuntakäsitys oli yhteisöllinen ja siinä epäympäris-
töystävällistä käyttäytymistä perusteltiin joko kieltämällä ilmastonmuutos tai ihmisen syyllisyys siihen. Muut kolme tyyppitarinaa: kyyninen, rationalisoija ja piittaamaton, sisälsivät näkemyksen yksilöllisestä yhteiskunnasta. Näissä tarinoissa uskottiin, ettei kuluttaja voi kulutus päätöksillään vaikuttaa suuriin kokonaisuuksiin. Nämä kolme tyyppitarinaa erosivat toisistaan koetun toivon mukaan. Rationalisoijan tarinassa koettiin toivoa eniten, sillä siinä uskottiin, että jotkin suuremmat yksiköt, kuten valtiot, suuryritykset tai teknologia korjaisivat tilanteen. Kyynisen tarinassa tämä toivo oli menetetty, kuten myös piittaamattoman tarinassa, joka sisälsi myös välinpitämättömän maailman-
katsomuksen. Piittaamattoman tyyppitarinassa subjekti ei halua edes ajatella asiaa, vaan sanoo, ettei häntä kiinnosta.

Tarkastelemme konstruoituja tyyppitarinoita lopuksi psykodynaamisen ihmiskäsityksen valossa kolmannen tutkimuskysymyksen mukaisesti pelkistään tyyppitarinoista mahdollisia defenssimekanismeja. Tarinoista pelkistettiin esille traumaattiseen tietoon reagoimisen moninaisuus. Käytettyjä defenssimekanismeja olivat kieltäminen, eristäminen, projisointi, rationalisointi, passiivinen aggressio, kieltäminen ja vääristely.

Pelkistäminen ja teoreettinen näkökulma tuovat esille mahdollisen tiedostamattoman mielen vaikutuksen traumaattisen tiedon omaksumisessa ja ympäristökäyttäytymisessä. Tämä on yksi mahdollinen tulkintaikkuna ympäristökäyttäytymistä tutkittaessa. Päädyimme tarkastelemaan defenssimekanismeja keskittyen erityisesti nelikentän kolmannen ja neljännen lohkon tyyppitarinoihin, sillä nämä tarinat sisälsivät epäympäristöystävällisen käyttäytymisen, jonka voidaan katsoa viestivän traumaattisen tiedon välttelyä paremmin kuin muiden nelikentän tyyppitarinoiden voidaan katsoa viestivän.

Psykodynaamisesta näkökulmasta katsottuna näyttäisi siltä, että traumaattinen tieto herättää myös tiedostamatonta ahdistusta ja saa yksilön tämän vuoksi tiedostamattaan käyttämään defenssimekanismeja. Tilanteissa, joissa subjekti kokee ylitsepääsemättömiä tunteita, defenssimekanismit aktivoituvat toimimaan ikään kuin tietoisien mielen puolustuksena. Tietoinen mieli saattaa olla tietämätön defenssien toiminnasta ja tiedostamattoman mielen rooli onkin psykodynaamisesta näkökulmasta defenssimekanismeissa oleellinen osa (ks. Blackman 2004; Dodds 2011). Aiemman tutkimuksen mukaan ihmiset käyttävät ilmastonmuutokseen liittyen defenssimekanismeista kieltämistä ja eristämistä (ks. Lertzman 2015; Stoknes 2015).

Kieltäminen (eng. *denial*, suomennettu myös itsepetoksena) defenssimekanismina korostunee kieltäjän tyyppitarinassa. Kieltämisessä subjekti tunnistaa jollain tasolla traumaattisen tiedon, mutta haluaa kieltää sen tietämisen. Sitä voisi verrata itselleen valehteluun niin lujasti, että melkein uskoo sitä itsekin. *Tuisku ei täysin uskonut dokumentin sanomaa. Hänen mielestään dokumentin faktat olivat liioiteltuja ja ”hippejä”*. Tällainen ristiriitaisuus ei häiritse tietoisuutta, sillä tiedostamaton mieli tulee hyvin toimeen ristiriitaisuuksien kanssa, se ikään kuin peittää ne tietoiselta mieleltä. (Cohen 2013, 22.) Mielen toiminnan kannalta on eri asia kieltäkö koko tapahtuman, sen vakavuuden

tai syyllisyytensä siinä. Oman syyllisyytensä pelkääminen on niin voimakas tunne, että sitä saattaa pelätä enemmän kuin koko maailman tuhoutumista (Dodds 2011, 43–44). Syyllisyyden kieltäminen on yleistä kieltäjän tyyppitarinassa: *Tuisku oli kuullut teorian siitä, että ilmasto on aina muuttunut. Hän ei täysin luottanut dokumentin sanomaan.*

Tässä aineistossa defenssimekanismina kieltäminen ei ole yleisin mielen puolustuskeino ilmastonmuutosta kohtaan, yleisempää oli olla kyyninen tai suhtautua ongelmaan rationalisoiden kuin kieltää se. Muiden defenssimekanismien voidaan nähdä olevan lievempiä kieltämisen muotoja (ks. Pihkala 2017, 3). Eräs kieltämistä lievempi defenssimekanismi on rationalisointi, joka esiintyy niin velvollisuudentuntoisen, kyynikon kuin rationalisoijankin tyyppitarinoissa: *Hän on vain yksi ihminen lähes 7,6 miljardin ihmisen joukossa, joten hän ei voisi vaikuttaa mitenkään.* Rationalisoinnin voidaan katsoa olevan kuin tekosyiden keksimistä (Blackman 2004, 45). Freud katsoi rationalisoinnin olevan ikään kuin salaisuuden piilottamista tiedostamattomasti (Cohen 2013, 58). Rationalisointiin päätyvä subjekti tietää mitä tulisi tehdä, hän osaisi ja pystyisi sen tekemään ilman riskiä. (Cohen 2013, 8.) Rationalisoimalla ongelmaa ei kiistetä suoraan, mutta sen tärkeys tai seuraukset kiistetään: *Tuisku ei usko, että käyttäytymisen muuttaminen ympäristöystävällisemmäksi vaikuttaisi lähes mitenkään ilmastonmuutokseen.* Oman vaikutusvaltansa kokeminen mitättömänä saattaa johtaa syvän avuttomuuden tai jopa apatian kokemiseen (Norgaard 2011, 192). Tällainen käsitys yksilön vaikutusmahdollisuuksista oikeuttaa ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen ryhtymättömyyteen tai koko ongelman sivuuttamiseen (Rust 2008, Doddsin 2011, 69 mukaan).

Rationalisoijan ja kyynikon tyyppitarinoissa on nähtävissä myös projisoinnin käyttämistä defenssimekanismina. Projisoinnilla subjekti siirtää syyllisyyden tunteen itsestä muualle. Projisoinnissa on kyse omien epämiellyttävien tunteiden tai piirteiden siirtämisestä muihin (Blackman 2004, 18). *Oikeat ongelmat ovat Kiinassa ja Intiassa, siellä on niin paljon ihmisiä, jotka saastuttavat, ettei minun teoillani ole mitään väliä.*

Tuska, suru ja avuttomuus samanaikaisesti koettuna saattavat johtaa subjektin irrottautumaan ongelmasta ja kokemaan apatiaa. Sellaisen tiedon vastaanottaminen, joka liittyy ilmastonmuutokseen, saattaa tuntua liian raskaal-

ta ja huomio saattaa keskittyä muihin asioihin. (Kollmuss & Agyeman 2002, 255; Dodds 2011, 44.) Ongelman eristäminen pois arjesta muihin asioihin keskittymällä, on läsnä piittaamattoman ja kyynikon tyyppitarinoissa: *Vaikka Tuisku katsoi dokumenttielokuvan, hän ehkä ajatteli, että asia ei ole niin vakava ja hänellä oli elämässään akuutimpia asioita mietittävänään.* Eristäminen on tunteiden poistamista tietoisesta tietoisuudesta huomaamatta sitä (Blackman 2004, 27). Siinä on kyse siitä, että yksilö irrottaa todellisuudestaan jonkin voimattomuutta ja ahdistusta lisäävän asian pois arjestaan esimerkiksi olemalla ajattelematta koko asiaa tehdessään ympäristöön vaikuttavia tekoja, kuten kuluttamalla (Norgaard 2011, 198). Eristäminen toimii ikään kuin kaksoistodellisuuden luomisena, jossa ilmastonmuutos ei näy arkisissa askareissa ja näin sitä voi olla ajattelematta ja siten voi vältellä saamasta lisää tietoa (Norgaard 2011, 201). Yksilö voi kokea, että hänellä on tietoa ilmastonmuutoksesta ja samalla mieltää elävänsä täysin eri todellisuudessa (Norgaard 2011, 58). Tietoa välttellessä pyritään niin yksilöllisellä kuin kulttuurisellakin tasolla välttämään sekä syyllisyyden tunnetta että säilyttämään optimistisuus (Norgaard 2011, 197). Kulttuurinen kieltäminen tukee yksilön omaa kieltämistä, sillä tunteiden ja ongelman jäädessä julkisesti käsittelemättä, sitä voi olla vaikeaa tehdä yksityisestikään (Norgaard 2011).

Piittaamattoman välinpitämättömyys näyttäisi siis olevan psykodynaamisesta näkökulmasta defenssimekanismi traumaattista tietoa kohtaan. Se on tilanne, jossa ahdistus on poistettu tietoisuudesta ja se on johtanut piittaamattomuuteen ja anteeksipyytelemättömään haluttomuuteen ja kyvyttömyyteen vastaanottaa uusia viestejä aiheesta (Cohen 2013, 8): *Tuiskua ei yksinkertaisesti kiinnostanut dokumentin sanoma.* Kiellot, kuten *ei ole minun ongelmani* tai *ei kiinnosta minua* saattavat vaikuttaa ulkoapäin katsottuna siltä, kuin kieltäjä olisi välinpitämätön ongelmaa kohtaan. Tällaista suhtautumista arvioidaan usein ymmärtämättömydeksi tai välinpitämättömydeksi (Cohen 2013, 8): *Tuisku ajatteli myös, ettei ilmastonmuutoksella ole väliä hänen elinaikanaan, joten Tuisku ei välittänyt.* Tämän käyttäytymisen voi tulkita myös olevan passiivista aggressiivisuutta, joka sekin on defenssimekanismi (Blackman 2004, 66).

Psykoanalyttisesta näkökulmasta ihmisen tietoisien mielen valta ei ulotu kaikkiin hänen ajatuksiinsa (Dodds 2011, 33). Ihminen saattaa siis omaksua traumaattiseksi kokemansa tiedon, mutta torjua sen tietoisuudestaan esimerkiksi eristämällä sen omista tunteistaan tai muusta maailmankuvasta erillisiksi sisällöiksi. Tulkintamalli selittää osaltaan sen, minkä takia ympäristötieto ei näytä vaikuttavan ympäristökäyttäytymiseen: ihmismieli välttelee tiedostamattaan traumaattisen tiedon tunnustamista. Tätä näkökulmaa tukee tutkimus, jonka mukaan tarkemmin mitattaessa tiedon ja käyttäytymisen välillä ei näyttäisi olevan niin suurta kuilua, kun ollaan väitetty (ks. Kil, Holland & Stein 2014). Lisäksi tuoreessa tutkimuksessa kyseenalaistetaan kuilun havainneita tutkimuksia ja huomautetaan, että on myös tutkimuksia, joissa kuilua ei ole havaittu (ks. Liefänder & Bogner 2018).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli päästä kiinni siihen, miksi sama tieto saa toisen käyttäytymään ympäristöystävällisesti ja toisen olemaan tekevättä sitä. Muodostimme eläytymismenetelmätarinoista kuusi tyyppitarinaa siitä, miten yhteiskuntakäsitys ja ympäristökäyttäytyminen yhdistyvät ja psykodynaamista ihmiskäsitystä soveltamalla tulkitsimme miten tyyppitarinoiden henkilöt suojautuvat traumaattisen tiedon synnyttämiltä epämiellyttäviltä tunteilta. Erilaiset tavat käsitellä traumaattista tietoa ovat tulkintamme mukaan yhteydessä siihen, millainen ympäristökäyttäytyjä henkilö on ja millainen yhteiskuntakäsitys hänellä on.

Millä tavoin traumaattista tietoa voi sitten oppia, kun tiedostamaton mieli näyttäisi välttelevän sen oppimista? Aihe vaatii lisätutkimusta. Ympäristökasvatus on keskittynyt suureksi osaksi pohtimaan, miten parantaa yksilöiden luontosuhdetta ja vahvistaa ympäristön käsittämistä itseisarvona. Kuilun nouseminen ympäristökäyttäytymisen tutkimuksen keskiöön saattoi johtaa ympäristökasvatuksen piirissä työskentelevät jopa olettamaan, että ympäristökäyttäytymisen kehittäminen myönteiseen suuntaan olisi mahdollista ilman tietoa ja tietoisuutta (Tolppanen ym. 2017; ks. myös Lertzman 2015, 21). Traumaattisen tiedon oppimisen erityispiirteen, ikävien tunteiden kätkemiseen pyrkivien defenssimekanismien huomioiminen, saattaisi tehostaa ympäristötiedon vaikutusta ympäristökäyttäytymiseen. Ympäristökasvatuksen on todettu olevan suppeaa ja puutteellista (Lehtonen & Cantell 2015), jolloin se

saattaisi hyötyä tuoreesta psykodynaamisesta näkökulmasta, jonka mukaan ilmastonmuutos on traumaattista tietoa ja sen oppiminen on monimutkaisempien prosessien sarja kuin on aiemmin ajateltu. Traumaattisen tiedon tiedostaminen ei yksin selitä sitä, miksi toiset alkavat käyttäytyä ympäristöystävällisesti. Käyttäytymiseen vaikuttavat monet taustatekijät, joita on tutkittu useasta eri näkökulmasta myös mm. terveystieteiden parissa. Tässä artikkelissa esitetystä näkökulmasta tarkasteltuna ympäristökäyttäytymiseen ja ympäristökasvatukseen liittyvän käyttäytymisen muuttaminen vaatisi sen tutkimista, miten traumaattista tietoa ja sen herättämiä tunteita tulisi käsitellä, sekä mitkä asiat vaikuttavat traumaattisen tiedon oppimiseen. Lisäksi tulisi tutkia sitä tarkemmin, miten yhteiskuntakäsitys on kytköksissä ympäristökäyttäytymiseen ja miten sen pitäisi vaikuttaa ympäristökasvatukseen. Kenties näissä näkökulmissa on mahdollisuus ympäristökasvatuksen kehittämiseen.

Lähteet

- Blackman, J. S. 2004. 101 Defences. How the Mind Shields Itself. New York: Brunner-Routledge.
- Bowers, C. A. 1997. The Culture of Denial: Why the Environmental Movement Needs a Strategy for Reforming Universities and Public Schools. Columbia: SUNY Press.
- Britzman, D.B. 2000. Teacher Education in the Confusion of Our Times. *Journal of Teacher Education* 51 (3), 200–205.
- Brulle, R., Carmichael, J. & Jenkins, C. 2012. Shifting public opinion on climate change: an empirical assessment of factors influencing concern over climate change in the U.S., 2002–2010. *Climatic Change* 114 (2), 169–188.
- Cohen, S. 2013 *States of Denial : Knowing about Atrocities and Suffering*. New York: Routledge.
- Dodds, J. 2011 *Psychoanalysis and Ecology at the Edge of Chaos*. New York: Routledge.
- Gifford, R. & Nilsson, A. 2014. Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behaviour: A review. *International Journal of Psychology* 49 (3), 141–157.
- Honkasalo, A. 2018. Eksistentiaaliset riskit – ilmastonmuutos ja ydintalvi. *Tieteessä tapahtuu* 36 (3), 3–9.
- Hursh, D., Henderson, J. & Greenwood, D. 2015 Environmental education in a neoliberal climate. *Environmental Education Research* 21 (3), 299–318.
- Kil, N., Holland, S. & Stein, T. 2014. Structural relationships between environmental attitudes, recreation motivations, and environmentally responsible behaviors. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* (7–8), 16–25.
- Kollmuss, A. & Agyeman, J. 2002. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research* 8 (3), 239–260.
- Lehtonen, A. & Cantell, H. 2015. Ilmastokasvatus osaamisen ja vastuullisen kansalaisuuden perustana. Suomen ilmastopaneeli, raportti 1/2015.
- Lertzman, R. 2015. *Environmental Melancholia. Psychoanalytic Dimensions of Engagement*. Lontoo: Psychology Press.
- Liefänder, A. & Bogner, F. 2018. Educational impact on the relationship of environmental knowledge and attitudes. *Environmental Education Research* 24 (4), 611–624.
- LOPS Opetushallitus. 2015. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015. Helsinki. http://www.oph.fi/download/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf. (Luettu 13.5.2018.)
- Marshall, G. 2014. *Don't Even Think about It. Why Our Brains Are Wired to Ignore Climate Change*. New York: Bloomsbury.
- Mykrä, N. 2016. Opetussuunnitelma ja ympäristökasvatus. www.luontokoulut.fi/ops2016/. (Luettu 10.5.2018.)
- Myllyniemi, S. (toim.) 2017. *Katse tulevaisuudessa: Nuorisobarometri 2016*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

- Norgaard, K. M. 2011. *Living in Denial. Climate Change, Emotions, and Everyday Life.* Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Ojala, M. 2012. Hope and climate change: the importance of hope for environmental engagement among young people. *Environmental Education Research* 18 (5), 625–642.
- Ojala, M. 2013. Coping with Climate Change among Adolescents: Implications for Subjective Well-Being and Environmental Engagement. *Sustainability* 5 (5), 2191–2209.
- Pihkala, P. 2017. Kuinka käsitellä maailman ongelmia? Traagisuus ja toivo ympäristökasvatuksessa. *Ainedidaktiikka* 1 (1), 2–15.
- POPS Opetushallitus 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki. http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf. (Luettu 12.5.2018.)
- POPS Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki. http://oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf. (Luettu 13.5.2018.)
- Poushter, J. & Manevich, D. 2017. Globally, People Point to ISIS and Climate Change as Leading Security Threats. Pew Research Center.
- Rizvi, F. & Lingard, B. 2010 *Globalizing education policy.* London: Taylor and Francis.
- Ruglass, L. & Kendall-Tackett, K. 2015. *Psychology of Trauma* 101. New York: Springer.
- Salo, M. & Nissinen, A. 2017. Consumption choices to decrease personal carbon footprints of Finns. Reports of the Finnish Environment Institute 30/2017.
- SYKE Suomen ympäristökeskuksen raportti 2017. https://media.sitra.fi/2017/10/23144245/Consumption_choices_to_decrease_personal_carbon_footprints_of_Finns.pdf. (Luettu 27.3.2018.)
- Saari, A. 2016. Tuskallista tietää: Psykoanalyttinen teoria ja traumaattisen tiedon oppiminen. *Kasvatus* 47 (1), 20–33.
- Salonen, A. & Konkka, J. 2017. Kun tyytyväisyys ratkaisee: nuorten suhtautuminen globaaleihin haasteisiin, käsitykset ihanneyhteiskunnasta ja toiveet omasta tulevaisuudesta. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) *Katse tulevaisuudessa: Nuorisobarometri 2016.* Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 137–156.
- Stevenson, K. & Peterson, N. 2016. Motivating Action through Fostering Climate Change Hope and Concern and Avoiding Despair among Adolescents. *Sustainability* (8) 6.
- Stoknes, P. E. 2014. Rethinking climate communications and the "psychological climate paradox". *Energy Research & Social Science* (1), 161–170.
- Stoknes, P. E. 2015. *What we think about when we try not to think about global warming.* Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Tiedebarometri 2016. <http://www.tieteentiedotus.fi/tiedebarometri.html>. (Luettu 23.4.2018.)
- Tolppanen, S., Aarnio-Linnanvuori, E., Cantell, H. & Lehtonen, A. 2017. Kokonaisvaltaisen ilmastokasvatuksen malli. *Kasvatus* 48 (5), 456–468.

Wallin, A., Helenius, J., Saaranen-Kauppinen, A. & Eskola, J. 2015. Eläytymismenetelmän kolme vuosikymmentä: menetelmällisestä erikoisuudesta vakiintuneeksi tutkimusmetodiksi. *Kasvatus* 46 (3), 247–259.